

Het Utrechts Orgelarchief Maarten Albert Vente (II)

Een rijke bron voor de toekomst

Jaap den Hertog (†) Twaalf jaar geleden werd de Stichting Utrechts Orgelarchief Maarten Albert Vente opgericht. De stichting heeft als doel het omvangrijke orgelarchief te conserveren en verder te ontsluiten. Het archief omvat momenteel meer dan 130.000 stukken. Zoals het nu is opgesteld beslaat het circa 110 strekkende meter archiefruimte en twee ligkasten. Nog niet zo lang geleden is het orgelarchief verhuisd van de Letterenbibliotheek naar de Universiteitsbibliotheek. Dit vormt de directe aanleiding via dit tweedelige artikel het orgelarchief onder de aandacht te brengen van potentiële gebruikers. In het eerste deel is uitgebreid aandacht geschonken aan het werk en de betekenis van Maarten Albert Vente, de grondlegger van het orgelarchief. Tevens werden de archieven besproken van Bätz-Witte, Smits, Ypma, Vermeulen, Nöhren, Maarschalkerweerd en Strubbe. In dit deel zullen de archieven van Erné, Legêne, Bolt, Gierveld, Kret, Stichting Orgelcentrum en Sijmons aan de orde komen.

ARCHIEF ERNÉ

Lambert Erné (1915-1971) oefende vanaf 1948 grote invloed uit op de orgelbouw. Na zijn studies bij Willem Petri en bij Willem van der Hoeven deed hij staatsexamen orgel. In het voorjaar van 1940 volgde zijn benoeming tot organist van de Utrechtse Julianakerk en per 1 april 1942 verhuisde hij naar de Nicolaïkerk te Utrecht. Daar zette hij zich in voor een nieuw orgel, ook omdat hij weinig op had met het instrument dat Witte daar in 1888 had opgeleverd. In 1944 liet Erné dat orgel veranderen, waarbij de plaatsing van Sexquialter, Quint $2^{2/3}$ ' en Mixtuur kunnen worden gezien als pogingen het klankkarakter om te buigen in barokke zin.¹⁾ Tijdens restauratiewerkzaamheden aan de westvleugel van de Nicolaïkerk vond men een dichtgemetseld roosvenster. Het Rijk stelde als eis dat dit venster vanuit de kerk zichtbaar zou blijven. Erné zag zijn kans schoon en vroeg de Deense orgelbouwer Marcussen een instrument te ontwerpen dat hieraan voldeed. Het duurde tot 1956 voordat het nieuwe orgel er was. Het baarde opzien, zowel qua front als qua klankgeving.²⁾

Al vanaf 1945 stelde Erné zich samen met Johannes Legêne kritisch op ten opzichte van de toen heersende werkwijzen in de orgelbouw en in het bijzonder de advisering van de Nederlandsche Klokken- en Orgelraad, waar secretaris mr. Arie Bouman grote invloed uitoefende.³⁾ Erné en Legêne stonden op de barricaden om te voorkomen dat het grote orgel in de St.-Michaëlskerk te Zwolle, de orgels in Meeden en andere instrumenten, hun historische opzet zouden verliezen door adviezen van de N.K.O. Legêne was in deze strijd vooral de inhoudelijke man, Erné voerde het woord, veelal op polemische wijze. Zo is er in het orgelarchief een brief van Lambert aan Johannes, gedateerd 30

1) Den Toom 1999, 1293.

2) S. Taylor, 'Het orgel in de Nicolaïkerk te Utrecht' in *Het Orgel* 95/4 (1999) 12-19; S. Taylor, 'Het Marcussen-orgel in de Nicolaïkerk in Utrecht' in: H. Fidom (red.), *Orgels van de wederopbouw: het orgel van de Nicolaïkerk in Utrecht en andere orgels van na 1945* (Zutphen 2006).

3) H. Kriek, *Organum novum redivivum* (Buren 1981) 69-72.

november 1948, die als volgt begint: 'Beste Hans. Ik moet je eerst op je donder geven, dat je ons zo lang laat wachten op de beloofde rapporten. Er gaat nu een schrijven naar de Minister van de Synode, om zeggenschap over de pierementen, en nou motten we niet een flater slaan bij Monumentenzorg van: ze laten je maar zitten en nog eens zitten. En als je iedere avond met die Denen zit te leuteran, dan stuur je de hele santekraam maar terug. Dat moest er even uit. Punt.'

Nu ging dit uiteraard om een dialoog onder elkaar, maar er doen heel wat verhalen de ronde hoe cru Erné zijn standpunt naar voren kon brengen.

Als deskundige van de Hervormde Orgelcommissie profileerde Erné zich als een scherpzinnig en strijdvaardig man. Geleidelijk aan groeide zijn invloed in hervormde kringen; ook als voorzitter van de Nederlandse Organistenvereniging (1966-1971) speelde hij een belangrijke bestuurlijke rol. De voorkeur voor het Scandinavische orgeltype kwam duidelijk tot uiting tijdens congressen (1953 en 1969) en in artikelen in *Het Orgel*. Toen Erné namens de Hervormde Orgelcommissie het Flaes-orgel te Uitgeest onderzocht, stelde hij vast dat het klankkarakter van het orgel 'verouderd' was en dat men beter een klein eenklaviers orgel kon aanschaffen.

De Scandinavische invloeden waren sterk in Zeeland na de overstromingsramp in 1953. Betaald door het Rampenfonds kwamen er nieuwe orgels, waarbij vooral instrumenten werden geplaatst van de Gebr. Van Vulpen uit Utrecht en van Marcussen.⁴⁾ Erné was hierbij niet als adviseur betrokken, wel speelde hij een groot aantal nieuwe orgels in.

Hoewel hij zich voor de oude orgelbouw interesseerde, stond hij geen historiserend streven na. Als begeleider van veel nieuwbouw- en restauratiewerkzaamheden bevoordeelde hij een klankesthetiek die weinig van doen had met het verleden.⁵⁾ Toch – en dat wordt duidelijk als

4) P. Sevestre, 'Een vloed na de vloed. Nieuwe orgels in Zeeland na 1953', *Het Orgel*, 91/1 (1995) 18-30.

5) P. van Dijk, 'Van neobaroek tot historiserend', *Het Orgel*, 95/4 (1999) 30-41. Zie ook C. Lelie, 'Pleidooi voor twintigste-eeuwse orgelkunst', *Organist & Eredienst*, juli/augustus 2001, nr. 7/8, 166: '[Stephen] Taylor signaleerde een tegenwoordige

Lambert Erné | Foto: collectie Aad Alblas

men het archief Erné systematisch bestudeert – wist hij er genuanceerd mee om te gaan. Na 1965 lagen zijn standpunten meer en meer onder vuur.

Het uitgebreide archief met 32.000 documenten (80.000 bladzijden) dat Erné bij zijn onverwachte overlijden in 1971 had nagelaten, is in 1997 door de familie geschonken aan de Eduard Reeser-stichting die het in 2008 heeft geschonken aan de Universiteit Utrecht. Het archief bevat ook stukken van na het overlijden van Erné. Zijn zoon Hans heeft, geholpen door Maarten Vente, de lopende zaken en enkele nieuwe zaken afgehandeld. Het archief Erné bevat ook veel materiaal van orgels waar Erné geen bemoeienis mee had, want de Hervormde Orgelcommissie maakte aanvankelijk van elk binnenkomend stuk doorslagen en stuurde die aan de commissieleden. Van dit archief is een inventaris gemaakt

tendens de neobarokke orgels van Marcussen en diens navolgers te bestempen als mislukte pogingen om historische instrumenten na te bouwen. Daarmee wordt deze instrumenten onrecht gedaan. Taylor merkte op dat dergelijke orgels uit een andere behoefte voortkwamen dan om er primair zo authentiek mogelijk oude muziek op te kunnen spelen. Men bouwde instrumenten waarop een breder repertoire moest kunnen klinken, met een sterke nadruk op eigentijdse muziek. Afgezien van de strakke klank is een verschil met de historische voorbeelden dat er bij Marcussen veel minder sprake is van versmelting van de stemmen dan bij historische orgels. Taylor benadrukte dat hij dit niet als iets negatiefs ervaart.

door Hans van Os uit Aalten die vanaf de website van de Stichting Utrechts Orgelarchief Maarten Albert Vente is te downloaden.

ARCHIEF LEGÊNE

Johannes G. Legêne (1915-1996) – door zijn vrienden Hans genoemd – kwam al eerder ter sprake. Hij had orgel gestudeerd bij Cornelis de Wolf, Simon C. Jansen en Anthon van der Horst, daarnaast was hij ook schoolmusicus. Als dirigent van de Nederlandse Motetvereniging dacht hij serieus na over de oude uitvoeringspraktijken (in een tijd dat dat niet normaal was). In 1933 maakte hij een fietstocht door Duitsland waarbij hij de werkplaats van Paul Ott in Göttingen bezocht. Legêne kreeg bekendheid door de artikelenreeks die hij samen met Lambert Erné in 1948 schreef in *Het Orgel*. Daarin stelden zij het werk van de toenmalige adviesorganen op orgelgebied aan de kaak. Legêne was steeds bezig uit te vinden wat de originele toestanden waren van de historische orgels waar hij zich mee bezighield.

In de jaren na de Tweede Wereldoorlog had Legêne uitvoerig contact (per brief) met Sybrand Zachariassen (1900-1960), de directeur van Marcussen in  benr , die de jonge organist zeer serieus nam. Beiden wisselden – zie de briefwisseling in het Utrechts Orgelarchief – uitvoerig hun ideeën uit over de principes van de oude orgelbouw, waaronder die over de mensurering.

Om het vak van binnenuit te leren kennen heeft Hans in 1948-1949 zelfs een tijdlang stage gelopen bij Marcussen in  benr  (voor WO II had hij tijdens vakanties bij Flentrop in Zaandam gewerkt). Dat kostte hem uiteindelijk de kop als lid van de Hervormde Orgelcommissie, waarvan hij vanaf het begin tot in 1949 lid was. H.L. Oussoren gaf als motief voor ontslag: 'Wij hebben plannen met Marcussen en kunnen daarbij naar de buitenwereld niet een lid hebben dat in zulke nauwe relatie tot Marcussen staat.'

Legêne stelde daar (veel later) tegenover: 'Plannen eerst met de restauratie van het Schnitgerorgel in Uithuizen, die echter geen doorgang vonden. Plannen later met Zwolle, die mislukten. Diplomatiek handig in alle stilte voorbereide plannen met Haarlem tenslotte die slaagden. Verdere plannen zijn in voorbereiding.'

Binnen de orgelwereld speelde Legêne voortaan een bijrol. Een serie orgeladviezen staat op zijn naam, zoals die van het grote orgel in Lochem. In tegenstelling tot wat gebruikelijk was in die tijd bij adviseurs bemoeide hij zich met de details. Zo nodig maakte hij ontwerptekeningen van de orgelkas, schreef materialen en mensuren voor en wilde het naadje van de kous weten over de geschiedenis ervan. In zijn archief valt nog veel te ontdekken over zijn diepgaande research. Zelfs maakte hij detailfoto's van het pijpwerk, waarbij hij ook keek naar de inscripties.

Zijn archief – geschonken door mevrouw C. Legêne-Reyns te Delft – geeft een goed beeld van zijn pionierswerkzaamheden en de moeilijkheden die daarmee gepaard gingen. Er zijn ongeveer 1300 documenten en een 150 foto's en tekeningen. Hans van Os maakte een inventaris van dit archief; veel documenten zijn gedigitaliseerd en via de European Organ Index te downloaden.⁶⁾

ARCHIEF BOLT

In zijn 'In memoriam Klaas Bolt' heeft Hans van Nieuwkoop opgemerkt:

6) <http://www2.let.uu.nl/solis/lbdelta/vente/index-nl.htm> en: <http://organ.library.uu.nl/eoi/index.htm>

'Na Lambert Erné bepaalde Klaas Bolt het gezicht van de Nederlandse orgelbouw.'⁷⁾ Vanaf 1965 tot aan zijn dood in 1990 was orgeldeskundige en organist Klaas Bolt (1927-1990) zeer actief als adviseur. Bolt studeerde orgel bij Johan van Meurs, organist van de Der Aa-kerk te Groningen. In 1946 werd hij aangesteld als organist van de Hervormde Dorpskerk te Noordlaren en tevens als assistent-organist van de Martinikerk te Groningen. Op aanraden van zijn ouders begon hij op de kweekschool, maar deze heeft hij voortijdig afgebroken, omdat hij de voorkeur gaf aan een muziekcarri re. Hij deed staatsexamen A en B voor orgel met een hoog cijfer voor improvisatie. Voor dat vak volgde hij later lessen bij Cor Kee. Hij behaalde ook het diploma Schoolmuziek aan het conservatorium te Utrecht. Later was Klaas een tijdlang docent aan de Pedagogische Academie De la Salle te Heemstede. In 1952 kreeg hij een benoeming als organist van de Haarlemse Bavo. Tot twee keer toe heeft hij het Internationale Orgel improvisatie Concours te Haarlem gewonnen: in 1956 en 1957. Daarnaast werd Bolt in 1976, dankzij een fusie van de Haarlemse muzieklyceum met het Sweelinck Conservatorium te Amsterdam, docent aan die laatste instelling. Hij leidde in die hoedanigheid menig vakorganist op, ook uit Korea, Japan en Amerika. In de jaren zeventig raakte hij meer en meer geïnteresseerd in de gemeentezang. In 1979 publiceerde hij in *Het Orgel* zijn geruchtmakende artikel 'De gemeentezang in een crisissituatie'.⁸⁾ Zelfs in Amerika gaf hij les in kerkelijk orgelspel.

Als adviseur begeleidde hij veel orgelrestauraties en ook nieuwbouw. In de loop der tijden ontwikkelde hij een grote kennis van de bouw en geschiedenis van het instrument. Hij trad ongeveer 200 keer op als adviseur voor orgels in het hele land. Het laatste instrument waarvan hij voor zijn dood de restauratie begeleidde, was het orgel in de Der Aa-kerk te Groningen. Zijn hart lag bij het oude orgel, waarvan hij vond dat men in zijn tijd de klanken nog steeds niet kon evenaren. Zo schreef hij op 9 november 1976 aan de kerkvoogdij van de Hervormde Kerk te Bennebroek (waar hij de restauratie als adviseur had begeleid):

'Het instrument dankt zijn klankschoonheid in de eerste plaats aan de hoge kwaliteit van het oude binnenwerk, dat uit het eind van de 17de of begin der 18de eeuw stamt. In de tweede plaats echter aan de kwaliteit van het werk van de firma Flentrop: het tweede manuaal en de nieuwe registers zijn zeer fraai en passen zich uitstekend aan in klank bij het historische deel van het orgel. Behalve aan de makelij en de intonatie is dit voortreffelijke resultaat te danken aan de sublieme wijze, waarop de nieuwe windvoorziening is vervaardigd. Deze is niet – zoals dat tot nu toe vaak bij nieuwe orgels het geval was, strak en steriel – doch levendig en soepel van karakter. Ook het technische deel van het orgel is op uitstekende wijze vervaardigd.'

Het archief Bolt – geschonken door mevrouw Margareta Bolt-Bartels – omvat 5.500 documenten, schetsen, foto's, enzovoorts. Op de website van de Stichting Utrechts Orgelarchief Maarten Albert Vente is een inventaris te vinden, vervaardigd door Hans van Os te Aalten.⁹⁾

7) H. van Nieuwkoop, 'In memoriam Klaas Bolt', *Het Orgel* 86/6 (1990) 277-278.

8) K. Bolt: 'De gemeentezang in een crisissituatie', *Het Orgel* 75/5 (mei 1979) 138-166.

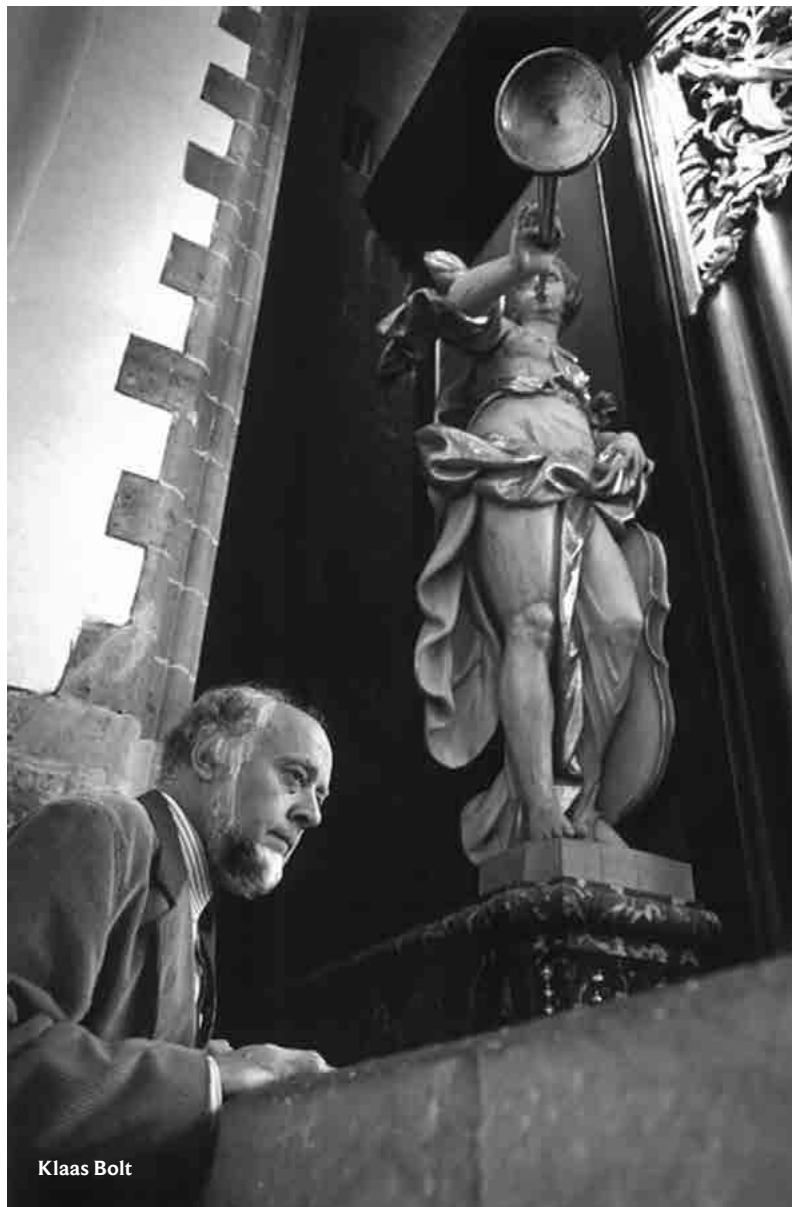
9) <http://www2.let.uu.nl/solis/lbdelta/vente/index-nl.htm>.

J.F. van Os, 'Het orgelarchief van Klaas Bolt: de evolutie van de kunst van het restaureren van orgels sinds 1965', *Het Orgel* 92/12 (1996) 14-20.

COLLECTIE GIERVELD

Arend Jan Gierveld (1932-2006) leerde eerst voor onderwijzer om vervolgens in Utrecht doctoraal geschiedenis te studeren met bijvak muziekgeschiedenis. Hij koos voor een carrière in het onderwijs en kreeg in 1969 een aanstelling als docent van de Hervormde Pedagogische Academie 'Jan van Nassau' te Utrecht. In 1977 volgde zijn cum laude promotie op *Het Nederlandse huisorgel in de 17de en 18de eeuw*. Hij heeft een groot stempel op de orgelcultuur gedrukt door een serie belangrijke uitgaven. Zo trad hij op als uitgever van de orgelbeschrijvingen van G.H. Broekhuizen (1986), waar hij later nog een tweedelig commentaar aan toevoegde (1993). Tevens verzorgde Gierveld facsimile-uitgaven met inleidingen: in 1977 van *De orgelmaaker* van J. van Heurn; in 1980 de *Dispositien der merkwaardigste kerkorgelen* van Joachim Hess; in 1985 *Oorspronk en voortgang der orgelen* van G. Havingha's.¹⁰⁾ Tevens trad Gierveld op als eindredacteur van de drie delen van de *Bouwstenen* en de zes *Muziekhistorische monografieën*. Naast zijn activiteiten in de Vereniging voor Nederlandse Muziekgeschiedenis noem

10) J. van Gemert, 'In memoriam dr. Arend Jan Gierveld (1932-2006)' in *Tijdschrift van de Koninklijke Vereniging voor Nederlandse Muziekgeschiedenis* 56/1 (2006) 3-4.

Klaas Bolt

ik hier speciaal zijn bestuurslidmaatschap van de Stichting Utrechts Orgelarchief Maarten Albert Vente van 2004 tot en met 2006.

In het Utrechts Orgelarchief bevindt zich een grote collectie van stukken, publicaties en foto's die Gierveld in de loop der tijden heeft verzameld, onder andere ter voorbereiding van zijn studie over de huisorgels en *Broekhuysens Orgelbeschrijvingen*.¹¹⁾ Deze collectie is geschonken door mevrouw A.M.P. Gierveld-Hallink te Vleuten.

ARCHIEF DS. KRET

A.J. Kret (1928-1993) was van 1953 tot 1961 hervormd predikant te Krimpen a/d Lek. In september 1961 verruilde hij het ambt van predikant voor het beroep van leraar godsdienst aan het Christelijk Lyceum te Leiden en werd hij wethouder van stadsontwikkeling en grondzaken te Leiden. In 1974 benoemde de Kroon hem tot burgemeester van Sassenheim. Bij deze gelegenheid kreeg hij tevens eervol ontslag als hervormd predikant met de bevoegdheden van een emeritus, zodat hij kon blijven preken. Ds. A. J. Kret was ook lid van het College van Advies van de ARP en voorzitter van het Christelijk Nationaal Sportfonds.

In 1957 was ds. Kret voorzitter van het comité dat de Jan Zwart-herdenking organiseerde.¹²⁾ Uit dit comité groeide de Stichting Orgelcentrum, waarvan deze predikant lange tijd voorzitter was. Binnen deze stichting trad hij ook op als secretaris van de sectie orgelbouwadvisieën.

Het archief van ds. Kret bestaat voor een groot deel uit stukken van de

11) Op de website van de Stichting Utrechts Orgelarchief Maarten Albert Vente is een excel-bestand te vinden met een overzicht van de collectie.

12) Ds A.J. Kret, *Een profeet op de orgelbank. Gedenkboek samengesteld ter gelegenheid van de 20e herdenking van zijn sterfdag, 13 juli 1937 in opdracht van het comité Jan Zwart-herdenking 1937-1957*, (Koog aan de Zaan 1957).

Stichting Orgelcentrum, knipsels uit kranten en correspondentie (onder andere met Feike Asma). Mevrouw Kret schonk dit archief na het overlijden van haar man aan orgelmaker Sicco Steendam te Roodeschool, die het vervolgens overdroeg aan de Eduard Reeser-stichting, die op haar beurt het archief in 2008 afstond aan de Universiteit Utrecht. Op de website van de Stichting Utrechts Orgelarchief Maarten Albert Vente is een inventaris te vinden, gemaakt door Hans van Os te Aalten.

ARCHIEF STICHTING ORGELCENTRUM

In 1958 werd de Stichting Orgelcentrum opgericht. Tot de initiatiefnemers behoorden A. J. Kret en P. Kuiper. Volgens de statuten was haar belangrijkste doel '[...] het orgelculturele leven in christelijke zin van dienst te zijn, waarbij met name de aandacht is gericht op de Nederlandse reformatische orgel (koraal) kunst, zoals die in Jan Pieterszoon Sweelinck [...] ontstond en door Jan Zwart (1877-1937) is voortgezet.' De oprichting van de stichting was een reactie op de 'orgelpolitiek' van die dagen: men keerde men zich vooral tegen het werk van de Hervormde Orgelcommissie en tegen de gemaakte keuzes van orgelmuziek bij radio-uitzendingen.

In de late jaren vijftig leek het te gaan om Feike Asma contra Lambert Erné of Feike Asma contra Leo Mens, de organist van de Leidse Pieterskerk. Nadat Marcussen en Frobenius voet aan land hadden gezet, werden tremulanten 'dichtgespijkerd' en strijkers 'belandden bij het grof vuil'. Hiertegen bood men acties. De Stichting Orgelcentrum had een eigen periodiek met muziekbijlage: *Het Orgelblad*. De redactie werd gevormd door ds. Kret en J.W. van Spronsen. Er was een eigen bureau, waarbij een tijd lang drie personen in vaste dienst waren. Om de doelen uit de statuten te bereiken waren er vier secties: sectie or-

De waarde van het Utrechts Orgelarchief

Maarten Vente legde de fundamenten voor het Utrechts Orgelarchief, de collecties van orgelbouwers zijn daaraan toegevoegd. Ze geven een goed inzicht in orgelbouwkundige ontwikkelingen, en ook in aspecten van mensurering, frontontwerpen en financiën. Uiteraard valt zodoende de nadruk op de negentiende en de twintigste eeuw. Van Nederlandse orgelbouwers uit de eerdere eeuwen bleven geen archieven bewaard. Van de meeste orgelbouwers uit de negentiende eeuw is het bedrijfsarchief spoorloos verdwenen, zoals van Freytag, Lohman, Van Gruissen, Flaes en Vollebregt. Bij de nog bestaande bedrijven, zoals Flentrop Orgelbouw, Orgelmakerij Reil, Gebrs. Van Vulpen, Verschueren Orgelbouw, Bakker & Timmenga, Mense Ruiters, Pels en Van Leeuwen Orgelbouwers, blijven de archieven hun bezit. Sommige van die orgelbouwbedrijven bezitten ook de archieven van hun rechtsvoorgangers. Hoe jammer het ook is, meestal kan men daar niet terecht voor onderzoek. De serieuze onderzoeker is dan – zoals Maarten Vente altijd heeft ervaren – aangewezen op de kerkelijke archieven en die van de burgerlijke overheid.

Dat we meestal niet terecht kunnen in de lopende archieven van de orgelbouwbedrijven wordt enigszins vergoed doordat het Utrechts Orgelarchief ook nog archieven bevat van orgeldeskundigen en -adviseurs. Die bergen een rijkdom aan informatie omdat ze duidelijk maken welke processen speelden bij de aanschaf, oplevering en het gebruik van een orgel. Het Utrechts Orgelarchief bezit de archieven van Lambert Erné, Johannes Legêne, Klaas Bolt en Abraham Jacobus Kret. Deze personen oefenden grote invloed uit op de ontwikkelingen van de Nederlandse orgelbouw na de Tweede Wereldoorlog. Hun archieven weerspiegelen de opvattingen over restauratie en conservering na 1945.

In de loop van de laatste halve eeuw hebben zelfstandig gevestigde orgeldeskundigen, de orgeladviseurs, een essentiële rol gespeeld in de orgelbouw. Zij worden door de eigenaars van de instrumenten in de arm genomen om een ontwerp met een planning te maken, de werkzaamheden te begeleiden, het contact met de uitvoerende orgelbouwer te onderhouden en het resultaat te beoordelen. Vanwege hun centrale positie drukken zij een zwaar stempel op de aanpak van renovatie, restauratie of nieuwbouw. Orgeladviseur Jan Jongepier benadrukte in zijn redevoering naar aanleiding van de Jan Pieterszoon Sweelinck Prijs dat het orgeladvies volwassen is geworden dankzij de restauraties van belangrijke historische orgels waarbij de geschiedkundige achtergrond werd meegewogen, zoals die van de orgels in de Martinikerk in Groningen en de Nieuwe Kerk te Amsterdam.¹⁾ Een stuk van deze groei naar grotere professionaliteit kan men leren kennen door onderzoek te doen in het Utrechts Orgelarchief.

1) Jan Jongepier, 'Orgeladviseur in wisselend perspectief', *Het Orgel* 100/1 (2004) 22-28.

geladviezen, sectie muziekuitgaven (Serie Orgelkunst), sectie uitgeverij (orgelfoto's en kalenders) en sectie orgelconcerten. Men werkte aan een uitvoerige orgeldocumentatie, zelfs een volledige inventarisatie van de Nederlandse orgels. In 1977 gaf de Stichting Orgelcentrum S.I.O.N. uit (Systematische Inventarisatie Orgels Nederland). Dit naslagwerk is samengesteld door J.J. Hoeneveld uit Rotterdam. Jarenlang organiseerde men vanuit de Stichting concertseries in Bolsward, Naarden, Noordwijk-Binnen, Middelburg en Zutphen. Aanvankelijk verzorgde Feike Asma het leeuwendeel van de concerten, later kwam een breder scala van organisten aan bod. In 1967 werd zelfs een Nederlandse concerttournee voor Flor Peeters georganiseerd. In 1986 was er niet meer zo de behoefte om strijd te leveren en werd de stichting ontbonden. Na dertig jaar: 'Men bestrijdt elkaar niet meer zo heftig in blokken van pro en contra; alle opvattingen zijn aanwezig en horen er nu eenmaal bij.' In opdracht van de stichting is de weerslag van ontwikkelingen op orgelgebied gedocumenteerd. In het archief – dat rond 1996 is overgenomen van de Hogeschool voor de Kunsten te Utrecht – vindt men dan ook artikelen, recensies, aankondigingen in de kranten, brochures, correspondentie, afbeeldingen, enzovoorts. Daarnaast is er veel ouder materiaal, veelal daterende uit de periode 1900-1950. Ook zijn er stukken uit het buitenland aanwezig. Het archief omvat in totaal een 25.000 documenten. Het gaat om 119 laden met ordners; de ordners bevatten gemiddeld 100 pagina's per stuk. Op een pagina zijn vaak meerdere documenten geplakt; het totale aantal documenten bedraagt dus 15.000 à 20.000. Er zijn 35 laden met foto's (ca. 4.500 stuks), acht laden met documenten en foto's over orgels in Duitsland, en vijf laden met documenten en foto's over orgels in andere landen (ca. 50 pp. per ordner).

VERZAMELING SIJMONS

Albert H. Sijmons (1913-1998) studeerde sociale geografie en hield zich als medewerker van de Universiteitsbibliotheek te Amsterdam bezig met de cartografie. Van zijn hand (veelal samen met anderen) zijn een groot aantal uitgaven van kaartenboeken verschenen. In zijn vrije tijd verzamelde hij documentatie over de Nederlandse orgels. Het gaat om een compilatie van materiaal uit de bestaande literatuur, al voegde hij er dikwijls eigen waarnemingen aan toe. De documentatie – aanwezig in het Utrechts Orgelarchief en geschonken door de erfgenamen van Sijmons – omvat 26 ordners met in totaal circa 2.600 documenten.

RESUMEREND

Uit het voorgaande blijkt dat het Utrechts Orgelarchief een fabelachtige rijkdom bevat aan waardevolle documenten. Aan de hand daarvan kan historisch onderzoek worden gedaan in diverse lagen. Om te beginnen zijn de meeste documenten uiteraard historische bronnen die de geschiedenis tot leven brengen. Maar juist ook de samenhang tussen de documenten maakt het mogelijk ontwikkelingen te overzien. Alle archiefvormers – orgelbouwers en deskundigen – schreven met hun werk geschiedenis. Neem Lambert Erné die op bevlogen wijze richting het Scandinavische orgeltype aanpreeft. Studie in het archief kan duidelijkheid geven hoe hij erin slaagde de Nederlandse orgelbouwers tot veranderingen te brengen. Het archief laat echter ook toe om tegenbewegingen te bestuderen, zoals die van ds. Kret en van de Stichting Orgelcentrum. En zo is er een veelheid vragen te bedenken waarvan onderzoek in dit archief de antwoorden kan opleveren, ten aanzien van

de orgels van de zestiende eeuw tot aan het recente verleden, maar ook wat betreft de orgelcultuur en de kerkhistorie.

Het Utrechts Orgelarchief is een *mer   boire* voor orgelonderzoekers, maar ook voor onderzoekers met kunsthistorische en culturele belangstelling. Studenten muziekwetenschap, wetenschappelijke onderzoekers, studenten van conservatoria, orgelbouwers, orgeladviseurs, beheerders en bespelers van de orgels, instanties op het terrein van monumentenzorg, kunsthistorici en cultureelhistorici kunnen hier terecht om een veelheid aan historische facetten te bestuderen.

STICHTING

Het Utrechts Orgelarchief is een complex geheel. Omdat de universiteitsbibliotheek niet over de financiële middelen beschikt om dit archief maximaal te beheren en te ontsluiten is op 27 juli 2000 de Stichting Utrechts Orgelarchief Maarten Albert Vente opgericht. Deze stichting heeft als ideaal: het creëren van een toonaangevend informatiecentrum over historische Nederlandse orgels. Zij stelt zich ten doel het aanwezige materiaal in het Utrechts Orgelarchief te conserveren, te ontsluiten en voor onderzoek beschikbaar te stellen. Daarnaast is zij actief om belangrijke archieven van orgelmakers en orgeldeskundigen te verwerven.

Hoewel de stichting geen officiële bevoegdheden heeft op het terrein van de universiteit, wil ze assisteren om dit archief maximaal tot haar recht te laten komen. Niet voor niets zitten er in het stichtingsbestuur enkele leden die hun sporen op het terrein van orgeldocumentatie hebben verdiend en die bij de Universiteit Utrecht hebben gewerkt of er nog werken, zoals Jan Boogaarts, oud-beheerder van het Utrechts Orgelarchief en oud-docent muziekwetenschap aan de Universiteit Utrecht,¹³⁾ Joost van Gemert, die ook als vakspecialist muziekwetenschap en religiewetenschappen/theologie van de Universiteitsbibliotheek Utrecht veel werk heeft verzet bij het verwerven van belangrijke collecties en bij het digitaliseren van de collectie, en Paul Op de Coul,¹⁴⁾ emeritus-hoogleraar in de muziekgeschiedenis na 1600 aan de Universiteit Utrecht, die de erfenis van Vente steeds onbaatzuchtig heeft overgenomen en bevordert.

De stichting bevordert het inventariseren van de collecties, het catalogiseren en digitaliseren. Zij geeft ook bekendheid aan de doelstellingen en de activiteiten om de doelgroepen te bereiken die onderzoek doen naar de historie van het Nederlandse orgel. De publiciteit verloopt via de website met een overzicht van het orgelarchief en de signalering van allerlei ontwikkelingen.¹⁵⁾ Ook werkt het stichtingsbestuur samen met instanties die zich inzetten voor grondige orgeldocumentatie, zoals de rijksorgeladviseur, de universiteitsbibliotheeken, maar ook andere instanties, zoals de Internationale Arbeitsgemeinschaft f r Orgeldokumentation, waarin onder andere GOART, de Technische Universität Berlin (Uwe Pape) en het Orgeldokumentationszentrum van de Hochschule Luzern

13) Jan Boogaarts heeft een aantal doctoraalscripties begeleid waarin de orgelkunde sterk naar voren komt: Wim Loos met een scriptie over orgelmakers Ypma, Wim Diepenhorst met een scriptie over de orgelmakers Assendelft, Willem Jan Cevaal met een scriptie over de orgelmaker Timpe, Rog r van Dijk met een scriptie over de orgelbouw in Venlo.

14) Op de Coul was de promotor van Teus den Toom. Hij heeft de begeleiding overgenomen van Maarten Vente.

15) <http://www2.let.uu.nl/solis/lbdelta/vente/index-nl.htm>

Collage archiefstukken Smits | Foto: Bart Jaski

participeren.¹⁶ Deze gemeenschap heeft leden uit Australië, Duitsland, Finland, Frankrijk, Groot-Brittannië, Nederland, Litouwen, Mexico, Noorwegen, Oostenrijk, Zweden, Zwitserland en de Verenigde Staten. De stichting doet haar werk belangeloos, maar is voor haar werkzaamheden afhankelijk van financiële giften van anderen. De familie Vente, W.J.M Peeters uit De Bilt en J. van Gemert uit Utrecht hebben het belang van het werk gehonoreerd door het schenken van geldbedragen. Daarnaast zijn er ook fondsen geworven, vooral voor het digitaliseren. Er zijn onder andere bedragen beschikbaar gesteld door het Prins Bernhard Fonds, het KF Hein Fonds en De VSB-bank.

DIGITALISERING

Het Utrechts Orgelarchief bevat een enorm aantal documenten, tekeningen en foto's. Omdat dit alles op papier is, zijn er grote kosten in verband met de conservering. Zo heeft het Archief Smits enorm te lijden gehad van inktvraat en het vergaan van papier. Zulke documenten kunnen steeds simpeler worden gedigitaliseerd, zodat de materialen via de computer en online door een breed publiek te raadplegen zijn. De originelen worden vervolgens op veilige wijze opgeborgen opdat ze voor het nageslacht bewaard blijven.

De Letterenbibliotheek van de Universiteit Utrecht is al vroeg gestart

met digitaliseren.¹⁷ Vandaar dat rond 2000 mede op instigatie van de Stichting Utrechts Orgelarchief Maarten Albert Vente een digitaliseringsproject van start ging waarbij een deel van de stukken van het Archief Vente, Archief Bolt en Archief Erné via Optical Character Recognition is gescand. Het resultaat daarvan is te raadplegen en te downloaden via de European Organ Index.¹⁸ Tegelijk is te zien dat de wijze waarop dit digitaliseren heeft plaatsgevonden al weer achterhaald is in vergelijking met modernere technieken van digitalisering. Daarna zijn de documenten van het Archief Legêne gecatalogiseerd; die beschrijvingen zijn via de European Organ Index te raadplegen; een selectie hiervan is gedigitaliseerd. Hier zijn ook Word-documenten van bestanden te vinden, zodat de onderzoeker er meteen mee aan de slag kan gaan.

In 2006 heeft het Ministerie van OCW het project Metamorfoze geïnitieerd. Dit heeft de naam gekregen Nationaal Programma voor het Behoud van het Papieren Erfgoed; het is een samenwerkingsverband tussen de Koninklijke Bibliotheek en het Nationaal Archief. Hieruit is een subsidie van 100.000 euro toegekend aan de Letterenbibliotheek/Universiteitsbibliotheek te Utrecht voor conservering, verfilming en digitalisering van het archief van Lambert Erné.¹⁹ De resultaten zijn nu al (op aanvraag) beschikbaar.

TOEKOMST

De Stichting Utrechts Orgelarchief Maarten Albert Vente, zich bewust van het grote belang van het Utrechtse Orgelarchief, heeft voor de komende tijd drie zaken op het programma staan. In de eerste plaats richt het stichtingsbestuur zich op fondsenwerving om het archief te ontsluiten en te inventariseren. Als zodanig roept het iedereen op financiën te doteren in de vorm van een gift²⁰ of een legaat. In de tweede plaats bemiddelt het bestuur tussen de universiteitsbibliotheek en archiefvormers om te zien of er nog waardevolle archieven kunnen worden toegevoegd. In de derde plaats is het bestuur bezig een project te initiëren voor een nieuwe website (ter vervanging van de verouderde European Organ Index) waar de gescande documenten en de metadata gemakkelijk zijn te raadplegen.

TEN SLOTTE

In de kringen van orgelliefhebbers bestaat er in de afgelopen jaren steeds meer scepsis over de toekomst van het orgel. Wij horen niet bij de zwartkijkers die denken dat alles verloren gaat. Daarentegen hopen we dat velen de weg vinden naar het Utrechts Orgelarchief. Wie de geschiedenis kent kan op de toekomst anticiperen. Degene die het Orgelarchief wil raadplegen kan terecht bij de afdeling bijzondere collecties van de Universiteitsbibliotheek te Utrecht voor het maken van een afspraak.²¹

17) Zie bijvoorbeeld <http://boek425.library.uu.nl> (Geraadpleegd 17 april 2012).

18) <http://organ.library.uu.nl/eoi/index.htm>

19) www.metamorfoze.nl. Voor het oordeel van Beoordelingscommissie op 15 december 2006 zie http://www.muziekbibliotheekvandeomroep.nl/mco_page/detail/7002. Geraadpleegd 17 april 2012.

20) Binnenkort wordt de stichting een ANBI-stichting zodat een gift aftrekbaar is van de belastingen.

21) http://www.uu.nl/university/library/nl/bijzondere_collecties/Pages/default.aspx

16) <http://www.iaod.eu/>. Geraadpleegd op 17 april 2012.